

HÂZÂ MECMÛA-İ SÂZ Ü SÖZ'DE YER ALAN 'TÜRKi'LERİN, GÜNÜMÜZ TÜRKÜLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Mahir MAK¹

Özet

M. Hakan Cevher'in "Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz" kitabının kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada, Ali Ufki'nin 'Türki' başlığı altında topladığı 103 eser incelenmiştir. Cevher'in ulaştığını söylediği 104 Ufki türküsünün ancak 100 tanesinin nota ve güftesine yer verdiği, iki türkünün ise yalnızca güftesinin olduğu tespit edilmiştir. Temel kaynak olarak ele alınan H. Cevher'in kitabında yer alan toplam 100 eserin nota ve güfte analizi ve 2 eserin ise yalnızca güfte analizi yapılarak; günümüz Türk halk müziğinde ki (TRT repertuarında bulunan 4265 adet türkü) türkü formu ile usul açısından mukayesesi yapılmıştır. Analiz bölümünde Ufki'nin Türki başlığı altında topladığı türkülerin, sözel içerikleri, sözel türleri ve kullanılan diziler referans alınarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzikoloji, Etnomüzikoloji, Geleneksel Türkçe Müzik Yazmaları

THE COMPARİSON OF FOLKSONGS İN THE HAZA MECMÛA-İ SAZ U SOZ WİTH THE CONTEMPORARY FOLKSONGS

Abstract

In this work, which was used as a source of M. Hakan Cevher's book "Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz", 103 works collected by Ali Ufki under the title of "Turki" were examined. It has been determined that Cevher has reached 104 folksongs, but only 100 of them have included notes and lyrics, and two folksongs are only lyric. Analyzing the score and lyrics of a total of 100 works in the book of H. Cevher, considered as the main source; (4265 folk songs in the Turkish repertory of today's Turkish folk music) were compiled in terms of style with the folk song form. In the analysis section, Folksongs collected by Ufki under the heading of Turkey were classified by taking into consideration the verbal contents, verbal types and used sequences.

Key Words: Musicology, ethnomusicology, Traditional Turkish Music Manuscript

GİRİŞ

17.yy Osmanlı/Türk müziği hakkında bilgi edinebildiğimiz sayılı birkaç eserden biridir Mecmua-i Saz ü Söz. Ufki gibi musikişinas bir şahsiyetin kaleme aldığı bu mecmua, müzik araştırmacılarının gözünde eseri daha da kıymetli yapmaktadır. Yakın bir zamana kadar ait olması gereken coğrafyanın dışında

¹ Yazışma yapılacak yazar: mahirmak@hotmail.com

muhafaza edilen yazma, Şükrü Elçin, Cem Behar ve Hakan Cevher gibi akademisyen ve araştırmacıların uzun çalışmaları sonucu gün yüzüne çıkmıştır.

Mecmua üzerine farklı bakış açılarıyla yapılan çalışmalar, eserin muhteviyatı ve günümüz notası ve diline transkripsiyonlarında ayrışmalara neden olmaktadır. İncelemeye çalıştığım Ali Ufki türkülerinde de yaşadığım en temel sorun, bahsetmiş olduğum farklı bakış açılarının ortaya koyduğu farklı tasnif ve transkripsiyonlardır. Örneğin Behar Mecmua'daki türkü, varsağı ve hava olarak sınıflandırdığı türkü sayısını 113 olarak verirken (ki bunların içerisinde notası olmayanlar ve farklı dillerde yazılmış notalı güfteler yok), H. Cevher daha farklı bir sınıflandırma yaparak şarkı, tekerleme ve varsağıyı türkü başlığı altında tutmayı; yalnızca 'Türki' başlığı altında 104 adet olarak vermiştir (Behar, 1990) ve (Elçin, 2000). Bu tasnif ve sıralamanın ayrıntılı olarak neye göre verildiği tam olarak verilmediğinden, Mecmua'nın orijinal hali ile incelenmesi bu noktada önem arz etmektedir.

Ali Ufki, yaşadığı dönemin sanata bakışını yansıtmaya münasebetiyle de ayrıcalıklıdır. Hayatının büyük bir bölümünü dönemin en önemli devlet kurumu olan sarayda geçiren ve bu süreç boyunca hep başta gelen sanat adamlarından biri olan Ufki, içinde bulunduğu dönem itibarıyla bir parçası olduğu kurumun (sarayın) halk müziği ile olan ilişkisine ayna tutmuştur. Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz eseri, bu ilişkinin en önemli belgesidir. Eser içinde yer alan türküler, saray içinde icra edilen, Ufki'nin bizatihi dinlediği sanatçılardan duyarak kaleme aldığı eserlerden oluştuğu kuvvetle muhtemeldir. Ufki'nin sayıca bu kadar geniş bir türkü repertuarına erişebilmiş olması, sarayın halk müziğine verdiği ehemmiyetin bir göstergesi olarak düşünülmelidir. Kurumsal olarak belgelenmiş bu sahiplenmeye benzer bir ilişki kurulabileceğinden, günümüz TRT repertuarı ile Ufki'nin eseri arasında bir değerlendirme yapabilmek mümkündür.

Günümüz Türkçesine Hakan Cevher hocanın çevirdiği mecmua referans alınarak, eserde yer alan türkülerin yaratıcısı tespit edilmiş (türkülerin anonim olması münasebetiyle, genellikle varsa söz yazarının tespiti yapılmıştır), makam ve usulünün tespiti yapılmaya çalışılmış (usul ve makam üzerinden açıklanabiliyorsa şayet), eser sözlerinin edebi türü ve işlenen konularının tespiti yapılmaya çalışılmış, mecmuadan seçilmiş birkaç türkünün motif, cümlecik, cümle, varsa söylem ya da dönemleri, bölmelerinin tespiti yeniden yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada 17.yy'dan günümüze ulaşmış en önemli kaynaklardan biri olan Ali Ufki'nin Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz adlı eserinde yer alan Türkülerin, Cihangir Terzi'nin "Türk halk müziği metrik yapısının tesbit ve tasnifinde karşılaşılan problemler ve çözüm yolları" başlıklı sanatta yeterlilik tezinde yer alan TRT Türk halk müziği repertuarı ile usul ve içerik olarak bir karşılaştırılması yapılmıştır. Bu bağlamda tarama modeli ve analiz yöntemi kullanılarak, her iki kaynak arasında verilen bilgiler ışığında, bu kaynaklarda yer alan türküler usul ve içerik yönünden mukayesesi yapılmıştır.

ANALİZ

Eser analizinde yöntem ortaya çıkacak sonuç ve yapılacak olan değerlendirmenin objektif olabilmesinde oldukça önemlidir. Gerek usul, gerek ezgi ve sözel analizlerde farklı görüş ve yöntemler mevcut ancak, içlerinde daha akademik ve amacına daha çok hizmet ettiğini düşündüğüm birkaç yöntemi birleştirerek sonuca ulaşmaya çalıştım. Bu doğrultuda Gültekin Oransay'ın "Türk Halk Ezgilerini Çözümleme Yöntemi" adlı çalışması referans alınmıştır. Yanı sıra Onur Akdoğan'ın "Türler ve Biçimler" kitabı ve Cihangir Terzi'nin "Türk Halk Müziği Metrik Yapısının Tespit ve Tasnifinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları" başlıklı sanatta yeterlilik bu çalışmaya yol gösteren temel kaynak olmuştur. Başlıklar altında gruplamaya çalıştığım ve bu çalışmanın izlemiş olduğu yöntemler sırasıyla aşağıdaki gibidir:

1. Eserin yaratıcısı tespit edilmiş (türkülerin anonim olması münasebetiyle, genellikle varsa söz yazarının tespiti yapılmıştır)
2. Eserin makam ve usulünün tespiti (usul ve makam üzerinden açıklanabiliyorsa şayet)
3. Eserin sözlerinin türü ve konusunun tespiti (eserde işlenen tema),
4. Örnek eserlerin motif, cümlecik, cümle odaklı analizi,
5. Bu ezgi yapılarının günümüz türkülerini ile usul yönünden mukayesesi,

Ufki kaleme aldığı türkülerin kimlere ait olduğu konusunda bilgi vermemiştir. Elbette bu durumu türkülerin anonim yapısı üzerinden açıklamak mümkün olabilir. Ancak kaleme alındığı dönem üzerinden düşünüldüğünde durumun izahını yapmak pek kolay değil. Akla gelen ilk soru gerçekte “Ali Ufki Türk-i başlığı altında verdiği eserlerin bestekârlarını, yapanı belli olmadığı için mi belirtmemiştir?, yoksa bestekarı belli olmasına rağmen Ufki’ni bu notu düşmemiştir?”. Akabinde sorulacak bir diğer önemli soru ise bu türkülerin nerede, nasıl, hangi çalgılar kullanılarak, hangi yöre/bölge icracıları tarafından icra edildiğidir. Kısmen de olsa bu sorunun cevabını Ufki’nin kaleme aldığı eserlerin usul dağılımlarını, bugün TRT repertuarında yer alan türkülerin usul dağılımları ile kıyaslayarak vermeye çalışacağım.

Tablo 1: Her İki Repertuvarında Yer Alan Türkülerin Usul Yönünden Dağılımları

TRT Repertuarında Yer Alan Eserler	Ufki’nin Notaya Aldığı Eserler
513 adet: 2 zamanlı	1 adet: 2/4
75 adet: 3 zamanlı	5 adet: Nim sofyan (2 zamanlı)
1169 adet: 4 zamanlı	64 adet: Semai (3 zamanlı)
172 adet: 6/8 zamanlı	3 adet: Sofyan (süfyan) (4 zamanlı)
155 adet: 12/8 zamanlı	15 adet: Düyek (8 zamanlı)
36 adet: 18/8 zamanlı	2 adet: Evfer (9 zamanlı)
165 adet: 5 zamanlı	1 adet: Frenkçin (12 zamanlı)
127 adet: 6 zamanlı	4 adet: Fahte (20 zamanlı)
212 adet: 7 zamanlı	4 adet: Devr-i Kebir (28 zamanlı)
42 adet: 8 zamanlı	1 adet: 8 zamanlı (3+5)
1100 adet: 9 zamanlı	1 adet: 9 zamanlı (3+(2*4))
362 adet: 10 zamanlı	1 adet: 10 zamanlı (3+3+2+2)
137 adet: karma usûllü	1 adet: 17 zamanlı (3+2+3+2+3+4)
<u>+4265 adet</u>	8 adet: tespit edilemeyen

THM'nin usûl tasnifinde yaşanan problemleri bir yana bırakıp, genel olarak kabul görmüş şu usul gruplaması üzerinden hareket ettiğimi belirtmek isterim.

1. Ana usûller: 2 ve 3 zamanlı usullerdir. (farklı kaynaklarda 4 zamanlı usulünde bu gruba dahil edildiği görülmektedir)
2. Birleşik usuller: ana usullerin farklı kombinasyonlarla oluşturduğu usuller. (4, 6/4, 6/8, 9/8, 12/8 gibi), 5, 6, 7, 8, 9, 10 zamanlı usuller bu gruba girmektedir.
3. Karma usûller: 11 zamanlı ve daha büyük usûller bu gruba girmektedir. (Sarısözen, 1962)

Tablo 1'de görülen TRT repertuarında yer alan 4265 ana usullerle bestelenmiş türkülerin bölgesel dağılımları ise şöyledir: Akdeniz bölgesi türkülerinin %40'ı, Doğu Anadolu bölgesi türkülerinin %34'ü, Güneydoğu Anadolu bölgesi türkülerinin %62'si, İç Anadolu bölgesinin %64'ü, Karadeniz bölgesi türkülerinin %40'ı, Marmara bölgesinin %27'si, Ege bölgesi türkülerinin %25'i '2, 3, 4' usullerindedir. Birleşik usullerde bestelenmiş türkülerin dağılımı ise: Akdeniz bölgesi türkülerinin %10'u, Doğu Anadolu bölgesi türkülerinin %36'sı, Güneydoğu Anadolu bölgesi türkülerinin %13'ü, İç Anadolu bölgesinin %20'si, Karadeniz bölgesi türkülerinin %20'si, Ege bölgesi türkülerinin %5'i bu usullerde (5,6,7) çalınmaktadır. Karma usullerin bölgesel dağılımı ise: Akdeniz bölgesi türkülerinin %50'si, Doğu Anadolu bölgesi türkülerinin %30'u, Güneydoğu Anadolu bölgesi türkülerinin %24'ü, İç Anadolu bölgesinin %16'sı, Karadeniz bölgesi türkülerinin %40'ı, Marmara bölgesinin %73'ü, Ege bölgesi türkülerinin %70'i bu usullerde (8, 9, 10) bestelenmiştir (Terzi, 1992). Cevher'in çeviri kitabında yer alan türkülerin ise hangi bölge ve yöreye ait olduğu konusunda fikir vermek oldukça güçtür. İstanbul çevresinden dışarı çıkmamış Ufki'nin yalnızca İstanbul merkezli kaleme aldığı türkülerin, dönemin koşulları düşünüldüğünde geniş bir Anadolu müzik kültürünü resmettiği söylenebilir. Ufki'nin eserinde kaleme aldığı Karacaoğlan, Kul Süleyman, Meftuni, Köroğlu ve Derviş Ali gibi bilindik halk ozanları mahlası ile yazılmış sözleri olan türküler, sözünü ettiğim geniş Anadolu müzik kültürünün en önemli emareleridir. Dolayısıyla bu mahlaslar ve türkülerin ezgi hareketleri üzerinden bir çıkarımda bulunulabilir.

Kısmen her iki (TRT ve Ufki'nin repertuarı) repertuar incelendiğinde ortaya çıkacak sonuçları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

- a- Mecmua'da yer alan 2 zamanlı eserlerin sayısı 6 iken, bugün TRT repertuarında 513 adet görülmektedir. Yaygın olarak İç Anadolu bölgesinde kullanılan bu usul, Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde, Doğu Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu türkülerinin bir bölümünde de kullanılmaktadır.
- b- Mecmua'da yer alan 100 eserin yarısından fazlası 3 zamanlı usullü iken bugün TRT repertuarında yer alan 4265 adet türkünün yalnızca 75 tanesi bu usulde bestelenmiştir. Her iki repertuar için bu usullerde türkülerin az bestelendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.
- c- Mecmua'da yer alan 100 eserin 3 tanesi 4 zamanlı iken, TRT repertuarının 1169 adeti 4 zamanlıdır. Bugün yaygın olarak kullanılan bu usul, Ufki'nin kaleme aldığı repertuarın aksine en çok tercih edilen usuldür. Marmara, Ege ve Batı Karadeniz haricindeki tüm bölgelerimizde en yaygın kullanılan usuldür.
- d- TRT repertuarında bulunan 5, 6, 7, 8, 9, 10, 6/8, 12/8, zamanlı (birleşik) usullerde yazılmış toplam eser sayısı 2335 iken, Mecmua'da yer alan eser sayısı 20 tanedir. Anadolu'da

yaygın olarak kullanılan bu usullerde, Mecmua'da kinden daha fazla oranla yaygınlaştığını görmekteyiz.

- e- Mecmua'da yer alan karma usullerle bestelenmiş eser sayısı 10 iken, TRT repertuarında 137 adet karma usullü türkü bulunmaktadır. Bu usullerde çalınan türküler Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görebiliriz.

Bu sonuçlar üzerinden Ufki'nin mecmuasında yer alan ve kullanımındaki yaygınlık bakımından usul dağılımları tablo 2'de görüldüğü üzere şöyledir:

Tablo 2: Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz'de Yer Alan Türkülerin Usul Yönünden Yüzdeler Dağılımları

Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz'de yer alan toplam 103 türkü (Hakan Cevher)	
% 6	2 zamanlı
% 62	3 zamanlı
% 3	4 zamanlı
% 19	Birleşik usulde
% 10	Karma usulde

* Yüzdeler değerler tam sayıya yuvarlanmıştır. Yaklaşık değerlerdir.

Tablo 3: C. Terzi'nin Çalışmasında Yer Alan Eserlerin Usul Yönünden Yüzdeler Dağılımları

Türk Halk Müziği Metrik Yapısının Tespit ve Tasnifinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları (Cihangir Terzi)	
% 12	2 zamanlı
% 2	3 zamanlı
% 28	4 zamanlı
% 55	Birleşik usulde
% 3	Karma usulde

* Yüzdeler değerler tam sayıya yuvarlanmıştır. Yaklaşık değerlerdir.

Dönemin repertuarına (Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz) bakıldığında, türkülerde kullanılan en yaygın üç usul 3 zamanlı, birleşik usuller ve karma usuller olmuştur. Tablo 3'te görüldüğü üzere Terzi'nin verilerinde ise bu sıralama birleşik usul, 4 zamanlılar ve 2 zamanlılar olarak değişmiştir. Cevher'in verilerine göre en az yaygın kullanılan usuller, 4 ve 2 zamanlılardır. Terzi'de ise bu sıralamanın 3 zamanlı ve karma usuller olarak değiştiği gözlemlenmiştir. Bu iki tabloda yer alan usul göstergeleri üzerinden dikkat çeken bir diğer ayrıntı ise, bugün TRT repertuarında yer alan üç zamanlı ezgilerin

oranının, Ufki'de yer alan oranıyla arasındaki farktır. Ufki'de yer alan türkülerin usullerinin yarısından fazlası 3 zamanlı iken, bugün repertuarımızda bulunan türkülerin yalnızca % 2'si bu usuldedir. Ancak birleşik usuller için durum biraz daha farklıdır; her iki repertuvarda da yaygın bir biçimde tercih edildiği söylenebilir.

H. Cevher'in transkripsiyonunu yaptığı türkülerin üzerinde ritmik göstergelerin olmaması, hocamın usul tasnifini neye göre yaptığını tam olarak anlayamamamıza neden olmaktadır. Analizini yaptığım eserler arasında göze ilk çarpan sorun, H. Cevher'in sözlerin melodi üstüne nasıl ve hangi yöntemle oturttuğudur. Çünkü türkülerde usul (ritm) ya da metrik sınıflandırmada temel alınan unsurlardan biri sözdür. Cevher hocamın 1 adet olarak verdiği 12 zamanlı usulde yazılmış eser sayısı, bu sayının oldukça üzerindedir. Aynı şekilde 4 ve 7 zamanlı usullerde de, verilen sayının üzerinde bestelenmiş türkü örneklerine rastlanmaktadır. Aşağıda Cevher hocamın transkripsiyonunu yaptığı iki türküyü yeniden yazıp, düzenlemeleri ve analizi yapılmış olarak şekil 1 ve şekil 2'de veriyorum.

7 / 8 A (a+b+c+c1+b1+c2+a1+d+e+c3)
(3+2+2)

TÜRKİ BERAY-I MAHABBET

A (a...) (b...) (c...) (c1...)

(b1...) (c2...) (a1...)

(d...) (e...) (c3...)

Şekil 1: Türki Beray-ı Mahabbat'ın Analizi

Mecmua'da yer alan türkülerin güftelerine bakıldığında; 65 eserin dörtlükler halinde yazılmış ve kavuştaklarının olmadığı, 22 tanesi birer dizi kavuştaktan oluşan dörtlüklerden oluştuğunu, 8 eserin ise 3 dizeli ve 2 dizeli kavuştaklardan meydana geldiğini görmekteyiz. Bu şiir biçiminin hala yaygın halde kullanıldığını, geçen süre içinde (mecmua'nın yazıldığı tarihten bugüne) sözel anlatımın pek değişmediğini söyleyebiliriz.

$$12/8 \quad A [a(a1+b1) + b(c1+d1)]$$

TÜRKİ MAHABBET

a(a1...) (b1...)

3 3 3 3 3 3 3 3

Gel ci van böy le sa lın ma Şun da yah şı var ya man var

b(c1...) (d1...)

3 3 3 3 3 3 3 3

Fer ha dım a şıl dım şar pa Şi ri nin ser de du man var

Şekil 2: Türki Mahabat'ın Analizi

Halk edebiyatında özellikle de âşıklık geleneği içerisinde yaygın olarak kullanılan hece vezni, Mecmua'da yer alan türkülerin tamamında kullanılmıştır. Tablo 4'te Hakan hocamın ve kendisinden farklı olarak yapmış olduğum hece ölçüsüne göre tespiti yapılmış eser adeti verilmiştir.

Tablo 4: Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Sözü'de Yer Alan Türkülerin Vezin Değerleri

Hakan Cevher'in Tespit Ettiği		Tespit Ettiklerim	
15'li hece vezni ile:	4		3
13'lü hece vezni ile:	1	(14 ve 13'lü hece vezni ile yazılmış)	1
11'li hece vezni ile:	59		59
8'li hece vezni ile:	38		39
	<u>+102</u>		<u>+102</u>

Türkü sözleri incelendiğinde, din, aşk, kahramanlık, ayrılık, gurbet, öğüt, övgü, methiye, gibi konuların yer aldığı tespit edilmiştir. Bazen iki farklı konunun ele alınıp işlendiği şiirler de mevcut olduğundan, bu eserlerin konularını tek bir başlık altında toplamak mümkün değildir. Tür olarak ele alındığında, koşma, güzelleme, taşlama, koçaklama, nasihat şeklinde yazılmıştır. Eserlerin 37 tanesi mahlasız iken, 67 eserin son dördlüklerinde mahlas mevcuttur. Tablo 5'te eserlerin son dördlüğünde adı geçen (mahlas) kişi adları, Mecmua-i Saz ü Sözü'de ki sayfa numaralarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 5: Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Sözü'de Yer Alan Türkülerde Mahlas Sahibi İsimler

Ahmed	Ali	Alioğlu	Derviş Ali
(132-2,194-2)	(62-3, 63-1, 63-3, 65-2, 87-2, 91-2, 96-1, 96-3, 97-3, 118, 120-2, 147-2,	(94-3)	(147-2)

	154-2, 165-2, 209-2)		
Geda Demuroğlu (61-3)	Halil (?) (133-3)	Karacaoğlan (49-2, 78-2)	Köroğlu (69-3, 77-2, 82-2, 111-1, 240, 270-2)
Kul Mustafa (63-2, 313-3)	Kuloğlu (95-1, 98-1, 249-2, 271)	Kul Süleyman (97-1)	Katibi (92-3, 93-2, 94-1, 98-2, 113-2, 166-2, 306-3)
Maksud(?) (99-2)	Meftuni (95-3)	Mehmed (158-2)	Mustafa (60-3, 93-3, 98-3, 204-3, 248-3, 311-2)
Şahin(?) (97-2, 311-3)	Şahinoğlu (64-2, 92-1, 92-2, 101-2)	Ufki (62-1, 62-2, 67-2, 72-2, 75-2, 78-1, 78-3, 80-2, 165-3)	(?) işareti olan şiirlerde adı geçen isimler, mahlas olarak kullanılmamış olabilir.

*Parantez içinde verilen sayılar, H.Cevher'in çeviri kitabında belirttiği türkülerin sayı numaralarıdır.

Geleneksel türkü formunda (form yerine biçim ve tür kavramlarını kullanmak daha doğru olacaktır) olduğu gibi, Ufki'nin kaleme aldığı türkülerin ezgilerinin geleneksel olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Belki buna ilaveten daha yalın melodik yürüyüşlere sahip oldukları da söylenebilir.

Türkülerin makamsal olarak izah edilmesi, yapısal olarak mümkün olmadığından; daha ziyade kullanılan makam dizileri üzerinden anlatmak doğru olacaktır. Bu bağlamda incelediğim Mecmua'da yer alan türküler, kimi zaman bir diziyi oluşturmayan ses sahası içinde seyreden ezgilere sahipken, bir makam dizisini oluşturan tüm seslerin kullanıldığı türkülere de rastlanılmıştır. Ancak bu hareketler, makamın tüm özelliklerini yansıtmamaktadır (geçki, çeşni vs.). Ayrıca, Hakan hocanın Mecmua'da yer alan türkülerin alterasyon işaretlerine (Ali Ufki kullanmışsa eğer) nasıl yer verdiği ya da tespit aşamasında bu işaretleri nasıl değerlendirdiği makamsal analizin doğru sonuçlanabilmesi hususunda önemlidir.

SONUÇ

Sonuç olarak yapmış olduğum çalışma, yapılmış olandan bir sonuç çıkarımı olarak görülmelidir. Hakan Cevher günümüz notasyonuna çevirmiş olduğu 102 eser ile bugünün türkü anlayışı üzerinden bir çeşit kıyaslama ve değerlendirme zaten yapmıştır. Orijinal metin üzerinden bir değerlendirmenin yapılması daha doğru olacaktır. 17.yy saray müzik politikasının nasıl şekillendiği ve döneminin müzik kültürüne dair fikirler vermesi hasabiyle mecmua, kurumsal bir repertuar görünümündedir. Bu görünümün Ufki gibi sarayın önemli bir müzik insanının kalemiyle keskinleştiği görülmektedir.

Halk müziğinde usulün belirlenmesinde sözlerin büyük önemi vardır. Cevher'in çeviri kitabında türkü sözlerinin notadaki karşılıkları oluşturulurken almış olduğu referanslar bu noktada önem arz etmektedir. Mecmuanın çevirisinde yer alan "Ta'n iderler şunda güzel sevne/Şalavat vir, şükr it kalbin arınsın" türkü sözü örneğinden yola çıkarak, bu söz gurubunun nota altına nasıl yerleştirdiği ve telaffuzun göz önünde bulundurularak yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kaynak olarak kullandığım Hakan Cevher'in "Hâzâ Mecmûa-i Sâz ü Söz" ü, kuşkusuz 17. yy Osmanlı/Türk müziğini anlayabilmemiz açısından oldukça önemlidir. Ancak dönemler arası müzikal yapı ve formların karşılaştırmalarında, eğer kıyaslama ilk ağızdan yapılmıyorsa sonuçlar bizi istenilen noktaya götürmeyebilir. Nitekim yapmış olduğum çalışma, Hakan hocanın Ufki yorumu ile benim hocanın yorumu üzerinden Ufki'yi değerlendirmemden ibaret olmuştur. Çalışmama bu perspektiften bakıldığında, yapılan değerlendirme ve tespitlerdeki aksaklıklar üzerinde yoğunlaştığımı söyleyebilirim.

Hakan Cevher'in 104 dediği türkû sayısında eksiklik var. Kitabında 100 tanesinin nota ve güftesi bir arada verilmiş, iki türkûnün ise yalnızca güftesinin verildiği tespit edilmiştir. Diğer kaynaklar ile kıyaslandığında (Cem Behar, Şükrü Elçin) Mecmua'da yer alan türkû sayıları ve tasniflerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin Behar Mecmua'da ki türkû, varsağı ve hava olarak sınıflandırdığı türkû sayısını 113 olarak verirken (ki bunların içerisinde notası olmayanlar ve farklı dillerde yazılmış notalı güfteler yok), H. Cevher daha farklı bir sınıflandırma yaparak şarkı, tekerleme, varsağı'yı türkû başlığı altında tutmayı; yalnızca 'Türki' başlığı altında 104 adet olarak vermiştir.

Mecmua'da yer alan 2 zamanlı eserlerin sayısı 6 iken, bugün TRT repertuarında 513 adet görülmektedir. Yaygın olarak iç Anadolu bölgesinde kullanılan bu usul, Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde, Doğu Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu türkülerinin bir bölümünde de kullanılmaktadır.

Mecmua'da yer alan 100 eserin yarısından fazlası 3 zamanlı usullü iken bugün TRT repertuarında yer alan 4265 adet türkûnün yalnızca 75 tanesi bu usulde bestelenmiştir.

Mecmua'da yer alan 100 eserin 3 tanesi 4 zamanlı iken, TRT repertuarının 1169 adeti 4 zamanlıdır. Bugün yaygın olarak kullanılan bu usul, Ufki'nin kaleme aldığı repertuarın aksine en çok tercih edilen usuldür. Marmara, Ege ve Batı Karadeniz haricindeki tüm bölgelerimizde en yaygın kullanılan usuldür.

TRT repertuarında bulunan 5, 6, 7, 8, 9, 10, 6/8, 12/8, zamanlı (birleşik) usullerde yazılmış toplam eser sayısı 2335 iken, Mecmua'da yer alan eser sayısı 20 tanedir. Anadolu'da yaygın olarak kullanılan bu usullerin her iki repertuarda da yaygın biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Mecmua'da yer alan karma usullerle bestelenmiş eser sayısı 10 iken, TRT repertuarında 137 adet karma usullü türkû bulunmaktadır. Bu usullerde çalınan türkûleri Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde görebiliriz.

Mecmua'da yer alan türkülerin güftelerine bakıldığında; 65 eserin dörtlükler halinde yazılmış ve kavuştaklarının olmadığı, 22 tanesi birer dizi kavuştaktan oluşan dörtlüklerden oluştuğunu, 8 eserin ise 3 dizeli ve 2 dizeli kavuştaklardan meydana geldiğini görmekteyiz. Bu şiir biçiminin hala yaygın halde kullanıldığını, geçen süre içinde (mecmua'nın yazıldığı tarihten bugüne) sözel anlatımın pek değişmediğini söyleyebiliriz.

Halk edebiyatında özellikle de âşıklık geleneği içerisinde yaygın olarak kullanılan hece vezni, Mecmua'da yer alan türkülerin tamamında kullanılmıştır.

Türkû sözleri incelendiğinde, din, aşk, kahramanlık, ayrılık, gurbet, öğüt, övgü, methiye, gibi konuların yer aldığı tespit edilmiştir. Bazen iki farklı konunun ele alınıp işlendiği şiirler de mevcut olduğundan, bu eserlerin konularını tek bir başlık altında toplamak mümkün değildir.

Tür olarak ele alındığında, koşma, güzelleme, taşlama, koçaklama, nasihat şeklinde yazılmıştır.

Eserlerin 37 tanesi mahlasız iken, 67 eserin son dörtlüklerinde mahlas mevcuttur. Köroğlu ve Karacoğlan gibi aşık edebiyatının önemli isimleri de mecmuada yer almıştır.

Geleneksel türkü formunda (form yerine biçim ve tür kavramlarını kullanmak daha doğru olacaktır) olduğu gibi, Ufki'nin kaleme aldığı türkülerin ezgilerinin geleneksel olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yalın, kolayca tekrar edilebilir, daha anlaşılır ve akılda kalıcı ezgilerden oluşmuştur.

Genel olarak türkülerin makamsal olarak izah edilmesi, yapısal olarak mümkün olmadığından; daha ziyade kullanılan makam dizileri üzerinden anlatmak doğru olacaktır. Bu bağlamda incelediğim Mecmua'da yer alan türküler, genel itibarıyla bir makam dizisini oluşturan sesleri göstermiştir.

KAYNAKÇA

1. Akdoğu, O. (2003), Türk Müziğinde Türler ve Biçimler, Meta Basım, İstanbul.
2. Behar, C. (1990), Ali Ufkî ve Mezmurlar, İstanbul:Pan Yayıncılık
3. Cevher, H. (2003), Ali Ufkî Hâzâ Mecmua-i Sâz ü Söz (Çeviri- yazım- İnceleme), İzmir
4. Elçin, Ş. (2000), Ali Ufkî- Mecmua-i Saz ü Söz, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı
5. Oransay, G. (1971), Türk Halk Ezgilerini Çözümleme Yöntemi, TRT.
6. Sarısözen, M. (1962). *Türk Halk Musikisi Usulleri*, Ankara: Resimli Posta Matbaası.
7. Terzi, C. (2015). Türk Halk Müziğinde Metrik Yapı. İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Yayınları:10, İstanbul.
8. Trt-Thm Repertuvar Arşivi